

AUTONOMNÍ NORMOTVORBA STAVOVSKÝCH KORPORACÍ V PŘEDBĚLOHORSKÝCH ČECHÁCH

MAREK STARÝ

FPR ZČU v Plzni

Abstract in original language

Příspěvek se snaží upozornit na speciální oblast normotvorby v předbělohorské době. Vzhledem k partikularitě práva, kdy paralelně působily různé právní normy pro různé skupiny obyvatel státu (v závislosti na jejich společenské příslušnosti), docházelo k tomu, že stavovské korporace mohly v některých případech vydávat vlastní předpisy, závazné pro jejich členy, tj. bylo zde tvořeno jakési autonomní právo. Příspěvek dále analyzuje obsah dvou patrně nejvýznamnějších autonomních předpisů, řádů panského a rytířského stavu z let 1501, resp. 1609.

Key words in original language

Stav; Autonomní právo; Normotvorba; Šlechta; Zemský sněm.

Abstract

This paper tries to call attention to special kind of rule-making in the Czech history in the period before the battle on the White Mountain. It took place in some cases - considering the particularity of law - that estates' corporations could pass special statutes which obligated only their members. So some special autonomous law originated. The paper further analyses the content of two probably most important autonomous enactments of this kind - The Order of the Lords' Estate (1501) and The Order of the Knights' Estate (1609).

Key words

Estate; Autonomous law; Rule-making; Nobility; Land diet.

Sledovat proces tvorby práva ve středověku a raném novověku je úkol, stavící před svého řešitele nejedno úskalí, jež zájemce o právo novodobé překonávat nemusí. Zmínit je možno například jen zvolna odeznívající význam právního obyčeje, s odstupem staletí relativně obtížně identifikovatelného a uchopitelného, nejasnou úlohu precedenčních nálezů některých soudů či nepřehlednost normotvorných aktů, které ještě nebyly jednotně formálně publikovány, nehledě na nevyhnutelně jen částečnou zachovalost právních pramenů, a to formálních i gnozeologických.

Další, neméně významný problém reprezentuje i princip personality práva, jímž bylo objektivní právo této epochy do značné míry charakterizováno. Nešlo přitom ani o vázanost právního řádu na osobu, která je povinna a zároveň i oprávněna se jím řídit bez ohledu na teritorium, v němž se

pohybuje.¹ I s tímto mechanismem se lze v evropských právních dějinách setkat, představa o jeho masovém rozšíření a uznávání ovšem nepůsobí příliš věrohodně. Už s ohledem na praktické obtíže, které by důsledné uplatňování takto pojeté závaznosti práva s sebou přinášelo. Pokud se tedy hovoří o personalitě práva, je zapotřebí mnohem více akcentovat skutečnost, že drtivá většina platných právních norem měla v té době nějakým způsobem omezenou osobní působnost. Namísto jednoho právního řádu tak ve státě fakticky souběžně existovalo několik konkurujících si systémů právních norem, vztahujících se na jednotlivé sociální skupiny obyvatelstva. Důsledkem toho byla i nutnost vytvořit kolizní pravidla pro některé oblasti právních vztahů.²

Dobově proměnlivá byla také legislativní pravomoc panovníka ve vztahu k těmto jednotlivým dílčím právním řádům. Obecně samozřejmě platilo, že panovník vystupoval mimo jiné i v roli zákonodárce, jeho libovůle v oblasti legislativy byla ale postupně omezována nutností souhlasu dalších významných reprezentantů feudální společnosti, kteří v českém prostředí po husitských válkách do značné míry tvorbu práva prostřednictvím normativních aktů stáhli do značné míry na sebe a panovníkovi ponechali pouze právo iniciativy, resp. konečného souhlasu s přijatými právními pravidly.

Cílem tohoto příspěvku je pokusit se identifikovat oblasti autonomní tvorby právních norem, která by byla výhradně v rukou jednotlivých stavovských korporací a která by se vztahovala pouze a výhradně na jejich členy. Časově je příspěvek vymezen léty 1526-1620, tedy nástupem Habsburků na český trůn na jedné a bělohorskou bitvou, která v Čechách výrazně pozměnila uspořádání veřejné moci a panovníkovi přiznala víceméně neomezenou zákonodárnou moc ve vztahu ke všem vrstvám feudální společnosti, na druhé straně.³

Je všeobecně známo, že na rozdíl od ostatních zemí České koruny, konstituovaly se v Čechách po husitských válkách pouze tři privilegované

¹ V tomto duchu definují personalitu např. Václav VANĚČEK, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1976, s. 91, či Karel MALÝ a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 1999, s. 81. I oni ale nabízejí i alternativní vnímání tohoto pojmu.

² Patrně nejznámějším příkladem normativního aktu kolizní povahy je tzv. Svatováclavská smlouva z roku 1517. O ní K. MALÝ, *Svatováclavská smlouva. Třídní kompromis mezi šlechtou a městy z roku 1517*. *Acta Universitatis Carolinae. Iuridica*. Vol. II. No. 2, 1956, s. 195-222, nově spíše popularizačně Jindřich FRANCEK, 24.10.1517. *Svatováclavská smlouva. Urození versus Neurození*, Praha 2006.

³ *Obnovené Právo a zřízení zemské dědičného království Českého*, ed. Hermenegild JIREČEK, Praha 1888, s. 16-17, čl. A 8; pro Moravu obdobně *Obnovené zřízení zemské dědičného markhrabství moravského 1628*, ed. H. JIREČEK, Brno 1890, s. 12-13, čl. IV odst. 8.

stavy, panský, rytířský a městský. Stejně tak je známo, že tyto stavy, respektive jejich reprezentanti, se společně podílely na vytváření zemského práva na půdě zemského sněmu. Zemské právo je tu přitom chápáno v širším slova smyslu, tedy jako veškeré právo platné v Čechách, ať už byla jeho osobní působnost jakkoli široká či omezená.⁴

Bohužel, právě zemský sněm je paradoxně orgánem, jemuž doposud nebyla věnována adekvátní pozornost. Na přelomu 19. a 20. století proběhly sice velkoryse pojaté ediční práce, jejichž zásluhou byla zpřístupněna masa výsledků jeho rozhodovací činnosti a souvisejících písemností veřejného i soukromého charakteru,⁵ na ně ale navázala pouze jediná monografie zaměřená na období vlády Ferdinanda I., jejíž rodný list byl vystaven před více než sto lety.⁶ Z dalších prací stojí za zmínku stručné, přehledové studie Václava Vaněčka a Jaroslava Pánka.⁷ Z klasických právně historických kompendií nabízí nejvíce informací o zemském sněmu Jan Kapras.⁸

Je ovšem zřejmé, že většina legislativních výstupů českého zemského sněmu se vymyká výše formulovanému zaměření tohoto příspěvku. Právo vznikalo součinností všech tří stavů⁹ a osobní působnost jednotlivých norem měla zpravidla širší rozsah. Nežádáno bylo ostatně sněmovními usneseními normováno i chování poddaných, kteří sami žádné korporativní těleso nevytvářeli. Toto pravidlo mělo ale i své výjimky. Stejně tak ostatně přijímaly jednotlivé korporace na půdě zemského sněmu separátně (a častěji, než by se zdálo) i konkrétní, individuální právní akty.

Možnost autonomní normotvorby je jasně signalizována zněním posledního článku tzv. Vladislavského zřízení zemského, v té podobě, ve které bylo roku 1500 schváleno a posléze i panovníkem sankcionováno. Jde konkrétně o konstatování, že „též ještě sobě oba dva stavové svobodu pozuostavují, očby se kolivěk ty dva stavy na obecniem sněmu svolili, budú mocí práva

⁴ K pojetí zemského práva jako všeobecného pojmu pro právo platné v zemi a zároveň i užšího označení pro právo šlechtické viz Nejvyššího sudího království českého Ondřeje z Dubé *Práva zemská česká*, ed. František ČÁDA, Praha 1930, s. 124, čl. 11.

⁵ *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu*, díl I.-XI., XV., Praha 1877-1941.

⁶ František HNÍDEK, *Sněm český za Ferdinanda I.*, Praha 1905.

⁷ V. VANĚČEK, *České sněmy za stavovské monarchie (od poloviny 15. století do počátku třicetileté války)*. In: *Česká národní rada, sněm českého lidu*, Praha 1970, s. 103-116; Jaroslav PÁNEK, *Český a moravský zemský sněm v politickém systému České koruny doby předbělohorské (1526-1620)*. In: *Sejm czeski od czasów najdawniejszych do 1913 roku*, Opole 2000, s. 31-47.

⁸ Jan KAPRAS, *Právní dějiny zemí koruny České. Díl II.: Dějiny státního zřízení. Část 1.: Doba předbělohorská*, Praha 1913, s. 435-447.

⁹ Průběh standardního sněmovního usnášení popisuje např. Pavel Stránský *O státě českém*, ed. B. RYBA, Praha 1940, kap. XIII, odst. 4, s. 250-251.

[svého] přičiniti aneb ujeti“.¹⁰ I když se tato normativní věta jistě primárně vztahuje k možnosti dále zemské zřízení měnit a doplňovat, je v něm nepochybně zároveň obsažena i možnost upravovat vnitřní organizaci obou šlechtických stavů.¹¹

O tom, že autonomní normotvorba existovala, svědčí nade vší pochybnost tzv. řády, jimiž bylo v určitých ohledech upraveno vnitřní fungování obou korporací šlechtických. Šlo tu především o hierarchii jejich členů při veřejných setkáváních (opět samozřejmě především na půdě zemského sněmu) a o způsob přijímání členů nových. Tedy přesně o ty záležitosti, jež lze v obsahu autonomního předpisu očekávat nejspíše. Právě tyto řády tvořily základ stavovské autonomní normotvorby. Její další rozsah nelze vymezit bez podrobné analýzy materiálů spojených s činnostmi zemských sněmů. Prostor pro další právně-historické bádání tu každopádně zůstává otevřený.

Jako první z těchto vnitřních předpisů vznikl v Čechách v roce 1501 (27. dubna) Řád stavu panského. Nepochybně byl okamžitě po svém schválení intabulován do zemských desk. Vzhledem k tomu, že většina kvaternů padla v roce 1541 za obět' ničivému požáru pražského hradu, musel být tento akt proveden 6. ledna 1542 znovu.¹²

V úvodu řádu je obsažen odkaz právě na poslední článek zemského zřízení a je zde též naznačen průběh schvalování tohoto normativního aktu. Píše se zde, že páni „o to jsou se svolili mezi sebou“ a následně „to na pány z rytieřstva snezše, s jich vědomiem“ nechali řád intabulovat. Jinými slovy, do pomyslného legislativního procesu se určitým způsobem zapojily oba šlechtické stavy, rytířský ale víceméně jen tím, že vzal rozhodnutí svých urozenějších kolegů na vědomí.

Vnitřní hierarchie panského stavu, o níž jedinou tu vlastně šlo, byla stanovena primárně na základě kritéria chronologického, uplatněného ovšem ve dvou doplňujících se podobách. Panské rody byly rozděleny do

¹⁰ Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Svatováclavská smlouva a Zřízení o ručnicích). Edice, ed. Petr Kreuz – Ivan Martinovský, Dolní Břežany 2007, s. 266, čl. 576.

¹¹ Pokud jde o stav městský, jeho úloha se v dynamické době přelomu 15. a 16. století poněkud měnila. V prešpurském zůstání z roku 1499 bylo dohodnuto, že „což se vpisovanie ve dsky zemské potřeby zemských dotýče, kolikrát by toho kdy která taková zemská potřeba přišla, ta nemá ve dsky zemské kladena ani vpisována býti, leč v přítomnosti všech tří stavuov, totižto panského, rytieřského a městského“. Archiv český (=AČ), díl V., ed. František Palacký, Praha 1862, s. 496-516, č. 65 (zde s. 497-498). Do zemského zřízení v původním znění nebyla ale tato věta pojata a teprve na základě kompromisní dohody z roku 1508 bylo znění posledního článku změněno a byla doplněna věta, že „což by v nahoře psaných knihách psáno bylo, ježto by městského stavu se dotýkalo ... také bez jejich třetího hlasu nemá se přičiniti ani ujímati“.

¹² Národní archiv (=NA) Praha, fond Desky zemské, sign. DZV 41, fol. B 25v - B 26v. Editován byl v AČ, díl VI., ed. František Palacký, Praha 1872, s. 231-232, č. 12.

dvou skupin – starožitné (starobylé) a novožitné (nově povýšené). Zásadně přitom platilo, že příslušníci první skupiny mají přednost před těmi, kdo spadají do skupiny druhé. V rámci takto vydělených skupin byli páni hierarchicky řazeni „po letech“, tj. podle svého stáří. Je potřeba zdůraznit, že šlo o stáří konkrétní fyzické osoby, nikoli o starobylost jejího panství. To znamená – neporovnávalo se, který rod dříve dosáhl panského statusu (v rámci kategorie starožitných rodů nebyl tento moment ostatně u řady rodů vůbec dohledatelný, neboť se k aristokracii řadily „odnepaměti“). Úplně stejným způsobem byli seřazeni i páni novožitní, přičemž řád obzvláště zdůrazňoval, že „nemají se v to táhnúti, ani se lety ani jiným nad tyto rody staré žádnou vymyšlenou věcí ani úřady výšiti“. Individuální výjimky z tohoto pravidla byly připuštěny pouze u „roduov panských před tímto zřízením přijatých“. Tedy u těch, které nebyly považovány za starožitné, nicméně jejich příslušnost k panskému stavu byla založena ještě před schválením a intabulací Řádu. Ty měly být „při to[m] zuostaveni a zachování býti, při čemž jsou prve před tímto zapsání[m] zachování byly“. Jinými slovy, byla ponechána v platnosti individuální subjektivní práva, případně jejich příslušníkům přiznaná při jejich přijímání. Další výjimku z výše popsané hierarchie představovali nejvyšší zemští úředníci, kteří při všech příležitostech předcházeli (bez ohledu na svůj věk či rodovou příslušnost) všechny ostatní členy panské korporace.¹³

Již na první pohled je kuriózní, že ustanovení Řádu se víceméně drží v hranicích právních norem, které se k těmto záležitostem vztahují již ve Vladislavském zřízení zemském, schváleném o rok dříve. Již zde je totiž konstatováno, že „což se panských roduov starých dotýče, ti sedajte jedni nad druhými podle let“ a „což se pánuov nových dotýče, ti sedajte pod starými rody panskými a nad staré rody se netřete, a to též vedle let sedajte mezi sebou“.¹⁴ Vnucuje se tudíž otázka, zda z věcného hlediska bylo vůbec nutné, aby se páni tímto způsobem exponovali. Zřejmě nebylo. A právě proto lze uvažovat o tom, že hlavním smyslem Řádu bylo v nově nastoleném právním prostředí výrazně demonstrovat samostatnou normotvornou kompetenci panské stavovské korporace.

Po deseti letech, 13. května 1511, byl Řád doplněn dodatkem, který tuto vcelku logickou a jednoznačnou úpravu poněkud zkomplikoval. De iure totiž kategorii novožitných pánů rozdělil na dvě, neboť určil, že „kteříž by

¹³ Panskému stavu příslušelo v Čechách 8 z 12 nejvyšších zemských úřadů, a sice: 1. nejvyšší purkrabí, 2. nejvyšší hofmistr, 3. nejvyšší maršálek, 4. nejvyšší komorník, 5. zemský sudí, 6. nejvyšší kancléř, 7. dvorský sudí, 8. purkrabí karlštejský. Určitou výjimku z tohoto fixního pořadí představovali pouze zápisy do zemských desk, v nichž se uváděli přítomní členové zemského soudu při jednotlivých zasedáních. Zde byli jako první uvedeni komorník a zemský sudí a pak teprve ostatní úředníci.

¹⁴ Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny, s. 180, čl. 245 a 246. Dotyčné články jsou převzaty z obecného nálezu krále Vladislava Jagellonského z 5. června 1497 – viz Archiv český, díl V., s. 474-476, č. 51, část F.

páni po tomto času po dnešní den byli v panský stav přijati, se také nad ty, kteříž jsou před tímto časem přijati, nemají se nad ně po letech ani po ničemž jiné[m] třieti a výžšiti, než po nich též pořád po letech sedati a místa držeti“. Jinými slovy, po starožitných rodech měly následovat rody přijaté do panského stavu do roku 1511 a teprve po nich ostatní.¹⁵

Vedle výše zmíněného řešil doplněk Řádu i otázku budoucího rozšiřování panského stavu. Ta byla ve velmi obecné rovině normována již ve Vladislavském zřízení zemském, podle něhož mohli panského stavu užívat pouze ti, kdo byli „od krále Jeho Milosti a od pánuov přijati“, přičemž jejich panský stav nezakládaly „pruovody anebo listy, kteréž sú sobě jednali a vyprosili“.¹⁶ V jiné části zmíněné kodifikace pak bylo opakováno, že kdo se chce stát pánem, „ten toho hled’ na králi Jeho Milosti a pániech podle obyčeje starodávnieho“.¹⁷ Nyní došlo k právně pozoruhodné situaci, kdy tento obecný zemský zákon byl proveden usnesením jednoho ze zemských stavů. Mechanismus normotvorby samosprávných celků, pohybující se v mezích předpisu vyšší právní síly, tu představuje poměrně lákavou analogii. Páni konkrétně rozhodli, že o vstup mezi nejurozenější elitu království smí usilovat pouze ten, kdo by „stav svojoj vladycký do čtvrtého kolena před námi provedl“, druhou podmínkou pak byla jeho neposkvrněná čest.

Na rozdíl od Moravy, český vnitřní statut panského stavu vůbec neřešil otázku přechodu šlechtických rodů z kategorie „novožitných“ do „starožitných“ pánů. Zajímavá je tato skutečnost zejména v tom světle, že moravští páni přijali podobný řád se souhlasem krále Matyáše již o více než dvě desetiletí dříve, 6. září 1479.¹⁸ V něm bylo hned v úvodu explicitně jmenováno čtrnáct starodávnych rodů, tvořících privilegovanou elitu

¹⁵ Seznam 47 panských rodů, které byly považovány za starožitné, byl v roce 1501 vepsán do zemských desk, jak dosvědčuje tzv. Talmberský kodex, uložený v Knihovna Národního muzea, sign. I A 1, fol. 215v. Seznam do literatury uvedl již František PALACKÝ, Zběrky ze starožitnosti československé. Časopis Českého museum 2/V, 1831, s. 169-174. Tentýž seznam je obsažen i v tzv. Hořovickém kodexu – viz Knihovna Národního muzea Praha, sign. II C 2, fol. 395r. Připojena zmínka o přijetí pánů Roupovských z Roupova a Zmrzlíků ze Svojšína v roce 1501 a Firšiců z Nabdína o rok později. Právě tyto rody měly tedy tvořit onu nově zavedenou prostřední kategorii. Zajímavé je, že mezi starožitné byly zařazeny i rody, u nichž se o starobylosti dalo v pravém slova smyslu jen stěží hovořit, jelikož byly do panského stavu přijaty v roce 1479 – páni z Lobkovic, z Ronšperka, ze Smřic a z Veitmile.

¹⁶ Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny, s. 180, čl. 247.

¹⁷ Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny, s. 239, čl. 481.

¹⁸ Byl intabulován o rok později a edičně zpřístupněn v Moravské zemské desky II. 1480-1566. Kraj olomoucký, ed. František MATĚJEK, Brno 1948, kniha XII., s. 3-4, č. 2; Moravské zemské desky II. 1480-1566. Kraj brněnský, ed. Tomáš KALINA, Praha 1950, kniha XV. (XI.), s. 3-5, č. 2. Zde je také na s. 2 v pozn. 2 zdůvodněna správná datace usnesení, často kladeného až do roku 1480.

panského stavu.¹⁹ Za zemskými úředníky měli sedět – od nejstaršího k nejmladšímu – senioři těchto rodů a za nimi měli být podle téhož klíče seřazeni ostatní jejich příslušníci. Pánům z Doubravice a Tvorkovským z Kravař, „kterýchž jsou předkové dokonale panství nepoživali a ke deskám poslové nebývali“, byla dána možnost svou starožitnost dokázat a přiřadit se k první skupině, v opačném případě měli být řazeni do skupiny rodů novožitných společně s dalšími třemi rody, jejichž příslušníci „z kterýchž koli příčin za panoše držáni byli léta některá ... a za krále Jiřího teprv své rody vyvedli a do stolic jsou uvedeni“.²⁰ I zde bylo klíčem pro určování pořadí ve sněmech a soudech i při jiných veřejných příležitostech datum narození jednotlivých pánů, bez ohledu na to, ke kterému rodu příslušeli.²¹ Novožitní páni pak měli povinnost „netřít se“ nad starožitné pány „až do časův těch, jakož obyčej v zemi jest, až do pokolení třetího“, avšak bylo jim umožněno, aby ve třetí generaci „v rody staré též přijati byli“. Totéž platilo pro nově přijaté pány z Veitmile a Tunkly z Brníčka i všechny v budoucnu přijaté pány – i o nich usnesení pravilo: „ti mají se též zachovati do třetího pokolení a jim se též staň po třetím pokolení“. Relativně podrobně byla popsána i procedura přijetí nových pánů včetně textu přísahy, kterou museli skládat. Přijímání se mělo odehrávat na zemském soudu, uvedení novopečeného pána do soudní lavice pak bylo úkolem zemského komorníka.²²

Podobně jako páni, přikročili v Čechách k autonomní normativní úpravě vnitřních poměrů své korporace i příslušníci druhého šlechtického stavu. Poněkud podrobnější Řád stavu rytířského vznikl ovšem teprve na samém konci předbělohorské epochy. Schválen byl na zemském sněmu 23. října 1609, intabulován pak byl 18. února 1610.²³ Určitou míru inspirace výše popsaným normotvorným aktem korporace panské přitom rozhodně nezapře. Je to patrné již v úvodu, kde se odkazuje na „mocnost“, kterou si šlechtické stavy vyhradily v zemském zákoníku a kde se analogicky jako u Řádu stavu panského hovoří o tom, že předpis byl do zemských desk vložen s vědomím panského stavu, na jehož příslušníky byl na zemském sněmu

¹⁹ Páni z Cimburka, z Lipé, z Lomnice, z Hradce, z Pernštejna, ze Šternberka, z Lichtenštejna, z Boskovic, z Kunštátu, z Lichtenburka, z Valdštejna, z Vlašimi, ze Sovince a z Krajku.

²⁰ Páni z Landštejna, z Miličina a z Ludanic.

²¹ Formulace „ti také již pod rody staršími sedajte a způsob svojoj mějte vedle let svých jakožto rodové staří“ přitom nasvědčuje tomu, že i zde měla přednost skupina rodových seniorů, formulace je ale poněkud nejasná a připouští obojí výklad.

²² K přijímání pánů na Moravě blíže František KAMENÍČEK, Zemské sněmy a sjezdy moravské, díl III., Brno 1905, s. 29-42.

²³ DZV 183, fol. A 26v – A 29v; edice Vladimír KLECANDA, Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku (Příspěvek k dějinám nižší šlechty). Časopis archivní školy VI, 1928, s. 85-87, č. 4.

„vznešen“. Určitý posun v mocenském uspořádání státního organismu se ovšem odrazil v tom, že zatímco páni poněkud přezíravě svůj řád přijali bez jakékoliv účasti panovníka a teprve ex post došlo k jeho spíše formálnímu potvrzení i ze strany Vladislava Jagellonského, který jeho obsah označil za panskou „starodávní zvyklost a svobodu“ (s připomenutím svého podílu na vytváření nových pánů),²⁴ rytíři „to předně při Jeho Milosti císařské jakožto králi českým ponížene a poddaně vyhledávali“ a teprve se souhlasem Rudolfa II. nechali svůj Řád intabulovat.

Hlavní důvod, který potřebu přijetí dotyčného autonomního aktu vyvolal, byl patrně opakující se výskyt osob, které se označovaly a vystupovaly jako rytíři, ačkoliv k tomu neexistoval odpovídající právní titul. Některé dokonce mohly „nad starožitné rody se tříti“, což bylo vnímáno jako „zlehčení“ celého stavu. Proto bylo v Řádu zdůrazněno, že udělování erbů je sice prerogativem panovníka,²⁵ samo o sobě ale příslušnost k rytířské korporaci nezakládá a je nezbytné, aby zájemci „na sněmu obecném toho náležitě a uctivě při témž stavu rytířském a vladyckém vyhledávali“. Řád zároveň stanovil další podmínky, které byli takoví zájemci povinni splnit. Šlo jednak o doložení legitimního manželského původu, vztahující se nejen na žadatele, ale i na dvě generace jeho předků, a dále pak o to, aby žadatelé „dobré a poctivé chování prokázali“. Zcela samozřejmým bylo také předložení královského majestátu, udělujícího erb.²⁶ Po přijetí na zemském sněmu pak byli povinni se u zemských desk přiznat, že budou zachovávat zemské zřízení, které tu je zjevně nutno chápat extenzivně, tedy včetně Řádu jakožto předpisu ho provádějícího.

Také Řád stavu rytířského de iure konstituoval nepřekročitelnou hranici mezi starožitnými a novějšími rytířskými rody. Nově přijaté rody měly až do třetí generace uzavřený přístup k nejvyšším zemským úřadům, které rytířskému stavu přináležely, a i v případě, že by jejich příslušníci pronikli do úřadů nižších, měli mít ve všech případech své místo až za starožitnými rytíři. Podobně jako u stavu panského se pak hierarchie rytířstva komplikoval tím, že ti, „kteříž by po tomto čase do stavu rytířského přijati byli“, měli mít své místo až za novožitnými rytíři, přijatými před

²⁴ Viz dekret ze 17. února 1502, uložený v NA Praha, fond Archiv České koruny, č. 1832 a editovaný v AČ VI., s. 236-237, č. 15. Zajímavé je, že přijímání nových pánů má podle této listiny schvalovat nikoli panská korporace jako celek, ale pouze „páni z rodů starožitných“.

²⁵ Ustanovovalo tak již Vladislavské zřízení zemské a následně i další zemská zřízení z let 1549 a 1564. Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny, s. 239, čl. 482; Codex juris Bohemici, Tomi IV. pars 1. sectio I., ed. Josef Jireček – Hermenegild Jireček, Pragae 1882, Práva a zřízení zemská království českého z léta M.D.LXIII., s. 145, čl. A 23, s. 505, čl. A 15.

²⁶ Také v tomto směru byla úloha panovníka při rozšiřování rytířského stavu silnější než u stavu panského, kde se vystačilo s neformální panovníkovou přímluvou a hlavní tíha rozhodnutí skutečně ležela pouze a výhradně na pánech shromážděných na zemském sněmu.

schválením Řádu. Špatné zkušenosti s erbovníky z 15. století, kteří byli často náchylni podporovat v politických půtkách mezi jednotlivými stavy spíše města než rytířstvo,²⁷ pak našly svůj odraz v požadavku, aby každý nově přijatý rytíř „k stavu svému všelijakou poctivost a šetrnost choval a proti těmž stavu svému nic neslušného před sebe nebral a nečinil a k stavu městskému nikdy více se nenavracoval“.

Zatímco soubor panských rodů byl relativně úzký a bylo víceméně nemožné, aby se mezi panskou elitu vetřel jedinec, který by k ní nepatřil, u mnohem četnějšího rytířského stavu nebylo toto nebezpečí v žádném případě jen hypotetické. Proto se na rozdíl od Řádu stavu panského v Řádu rytířském objevilo výstražné ustanovení, podle něž ten, komu by se neoprávněné užívání rytířského stavu či titulu prokázalo, měl být „ke dckám zemským oznámen a vedle spravedlivého Jeho Milosti císařské nejvyšších ouředníkův a soudcův zemských uznání jiným ku příkladu ztrestán“. Další specifickou oblastí, na níž musel Řád stavu rytířského reagovat, bylo tak zvané erbovní strýcovství. Stalo se totiž častým jevem, že rytíři a vladykové přijímali k svému erbu a predikátů různé příbuzné a přátele jakožto „erbovní strýce“. Pokud by tato praxe zůstala bez jakéhokoliv omezení zachována, znamenalo by to, že by rytířský stav ztratil nad rozšiřováním své členské základny jakoukoliv kontrolu. Proto Řád zdůrazňoval, že přijetí k erbu a rodu je možno výhradně se souhlasem panovníka, o jehož výsostné právo („regalii“) se jedná a že i tento souhlas zakládá pouze právo užívat predikátu a heraldického znamení, nikoli ovšem příslušnost ke stavovské korporaci. K jejímu získání bylo opět zapotřebí, aby příslušný povýšenec „toho při stavu rytířským na obecném sněmě vyhledával a pořádně do stavu rytířského podle zřízení zemského a zvyklého chvalitebného obyčeje přijat byl“.

Podobně jako u vyššího šlechtického stavu, i zde platilo, že na Moravě byli rytíři zřetelně iniciativnější. Neomezili se ovšem na jeden stěžejní předpis, ale otázku fungování a rozšiřování svého stavu upravovali postupně jednotlivými sněmovními usneseními. Z nich nejdůležitější jsou z roku 1535,²⁸ 1556 a 1575. Úprava byla obdobná jako u stavu panského jak co se týkalo způsobu přijímání nových členů, tak v té rovině, že ve třetí generaci mohlo na žádost dojít k posunu rodu mezi starožitné. V usnesení z roku 1575 se pak objevuje zajímavé ustanovení, stanovící kolik členů rytířského

²⁷ Srovnej k tomu V. KLECANDA, Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku, s. 6-9.

²⁸ Od tohoto roku byla také vedena Kniha stavu rytířského, jíž vydal Mojmír ŠVÁBENSKÝ, Knihy přijímání do rytířského stavu Moravského markrabství. In: Josef PILNÁČEK, Neznámé rody a znaky staré Moravy, Brno 1983, s. 250-267.

stavu musí být na zemském sněmu přítomno, aby vůbec bylo možno nového člena přijmout.²⁹

Řády, vztahující se k vnitřnímu životu jednotlivých šlechtických stavů a k jejich personálním obměnám lze z hlediska současného nepochybně nejilustrativněji srovnávat s vnitřními předpisy osobních veřejnoprávních korporací a i tento příměr zpětně dále posiluje tezi, že veřejnoprávní korporace je v současné terminologii nejpříhodnější výraz, kterým lze z právně-historického pohledu raně novověká stavovská uskupení popsat.³⁰ To už je ale námět pro samostatnou (minimálně) studii.

Contact – email

starym@seznam.cz

²⁹ K moravským poměrům blíže F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy a sjezdy moravské*, III. díl, s. 42-55; V. KLECANDA, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku*, s. 43-45.

³⁰ Je na místě upozornit zde alespoň na výrok, že „*byl to mocný duch korporáční, který ovšem všechny stavy pronikal*“, jehož autorem byl již před bezmála půl druhým staletím Vincenc BRANDL, *Stav panský a rytířský*. *Časopis Matice moravské* I, 1869, s. 168.